XALOSKOR OBRAZINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Xudayberganova Dilafruz Usmanovna
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
2- bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq dostonlarida xaloskor obrazining shakllanishi va rivojlanishining ijtimoiy-psixologik jihatlari tahlil qilingan. Alpomish va Malikayi ayyor kabi epik qahramonlarning tug'ilishi dostonlari misolida xaloskor tipining arxetipik xususiyatlari, psixologik motivatsiyalari va ijtimoiy funksiyalari o'rganilgan. Tadqiqot xalq og'zaki ijodida xaloskor obrazining universal va milliy xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: xaloskor obrazi, epik qahramon, arxetip, o'zbek eposi, tug'ilish mifi, ijtimoiy-psixologik tahlil, xalq og'zaki ijodi.

Аннотация: В данной статье анализируются социально-психологические аспекты формирования и развития образа героя-спасителя в узбекском народном эпосе. На примере эпических сказаний о рождении таких героев, как Алпомиш и Маликаи айёр психологические мотивации и социальные функции типа героя-спасителя. Исследование направлено на выявление универсальных и национальных характеристик образа героя-спасителя в народном устном творчестве.

Ключевые слова: образ героя-спасителя, эпический герой, архетип, узбекский эпос, миф о рождении, социально-психологический анализ, народное устное творчество.

Abstract: This article analyzes the social-psychological aspects of the formation and development of the savior-hero image in Uzbek folk epics. Using the epic narratives of the birth of heroes such as Alpomish and Malikayi ayyor as examples, psychological motivations, and social functions of the savior-hero type are examined. The research is aimed at identifying the universal and national characteristics of the savior-hero image in oral folk literature.

Keywords: savior-hero image, epic hero, archetype, Uzbek epic, birth myth, social-psychological analysis, oral folk literature.

KIRISH

O'zbek xalq epik an'analarida xaloskor obrazi markaziy o'rinni egallaydi va milliy ongning eng muhim tarkibiy qismlaridan birini tashkil etadi. Xaloskor - bu jamoani, xalqni yoki insoniyatni xavf-xatar, zulm va nohaqlikdan qutqaradigan, oliy qadriyatlarni himoya qiluvchi va yangi tartib o'rnatuvchi epik shaxsdir [1:5]. O'zbek xalq eposlarida Alpomish va Malikayi ayyor kabi xaloskor qahramonlarning tug'ilishi bilan bog'liq hikoyalar alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular qahramonning kelajakdagi taqdiri va missiyasini belgilovchi muhim asoslar hisoblanadi. Tug'ilish dostonlari shunchaki biografik ma'lumot emas, balki qahramonning xaloskorlik xususiyatlarining ontologik va psixologik asoslarini ochib beruvchi simvolik tizimdir [2:16]. Jahon folklorshunosligida xaloskor obrazining universal xususiyatlari keng o'rganilgan bo'lsa-da, o'zbek epik an'analaridagi xaloskor tipining o'ziga xos ijtimoiy-psixologik jihatlari alohida tadqiqotni talab etadi [3:43]. Xususan, tug'ilish dostonlarida aks etgan psixologik motivlar tahlili xalq ongida xaloskor obrazining shakllanishlarini tushunishga imkon beradi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tarixiy, struktural-semantik va psixoanalitik yondashuvlar qo'llanilgan. Qiyosiy-tarixiy metod turli eposlarning tug'ilish narrativlarini solishtirish va ularning umumiy hamda spesifik xususiyatlarini aniqlashga imkon berdi. Struktural-semantik tahlil orqali tug'ilish dostonlaridagi simvolik elementlar, obrazlar tizimi va narrativ strukturalar tadqiq etildi.

Maqolada tasdiqlangan nashrlaridan, folklorshunos olimlarning ilmiy asarlaridan va nazariy adabiyotlardan foydalanildi.

O'zbek folklorshunosligi fani xaloskor obrazini turli jihatlari bilan o'rgangan. Hodi Zarif o'zbek xalq eposi nazariyasini ishlab chiqishda xaloskor tipining estetik va g'oyaviy mohiyatini ochib bergan [5 :11]. Uning ta'kidlashicha, epik qahramon faqat jismoniy kuch-quvvat egasi emas, balki ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning tashuvchisi va himoyachisidir. Bu konsepsiya xaloskor obrazini tushunishda ijtimoiy-etik o'lchovning muhimligini ta'kidlaydi. Mashhur folklorshunos olim To‘ra Mirzayev o'zbek xalq dostonlarining tarixiy ildizlari va milliy xususiyatlarini tadqiq etib, epik qahramonlarning obrazlanishida arxaik e'tiqodlar, diniy tasavvurlar va ijtimoiy munosabatlarning o'zaro ta'sirini ko'rsatib bergan [6 : 67]. Uning fikricha, tug'ilish mifologiyasi epik qahramonning favquloddaligini va tanlanganligini asoslash uchun xizmat qiladi, bu esa xaloskorning xalq oldidagi mas'uliyati va vakolatini ko‘rsatib beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'zbek xalq eposlarida xaloskor qahramonlarning tug'ilishi narrativlarini tahlil qilish bir qator muhim natijalarni berdi.

Alpomish dostonida qahramonning tug'ilishi xalq orzu-umidlarining va milliy g'oyaning to'liq ifodasidir. Dobonbiyning uzoq muddatli farzandsizligi va uning uchun mo"jizaviy yordam izlashi xalqning adolat va ozodlikka intilishining ramzi sifatida namoyon bo'ladi . Alpomishning tug'ilishi ilohiy irodaning natijasidir, bu uning favqulodda taqdirini va xaloskorlik missiyasini asoslaydi. Epik narrativda Alpomishning ota-onasi, xususan onasi Barchinoyning obrazi, milliy ona arxetipini ifoda etib, xaloskorning psixologik shakllanishidagi oilaviy muhitning muhimligini ko'rsatadi. Alpomishning bolalik davridagi kuch-quvvati va jasorati uning kelajakdagi qahramonlik faoliyatini prognoz qiladi va xalq e'tiqodida kuchli jismoniy va ma'naviy salohiyatga ega bola chorasiz qolgan xalqni qutqarishi mumkinligi g'oyasini mustahkamlaydi .

Malikayi ayyor dostonida xaloskor obrazi gender jihatidan o'ziga xosdir - bu ayol qahramon. Malikaning tug'ilishi ham mo"jizaviy xususiyatga ega, ammo unga ayollik va onalik kabi milliy qadriyatlar qo'shimcha ma'no beradi . Uning zukokigi va hiylasi jismoniy kuchdan ko'ra aql-zakovatning ustunligini ifodalaydi, bu xaloskorlik xususiyatlarining turli ko'rinishlarini ko'rsatadi. Malikayi ayyor obrazida o'zbek ayolining an'anaviy fazilatlar bilan birgalikda kuchli va mustaqil xarakter namoyishi aks etadi [6].

XULOSA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'zbek xalq eposlarida xaloskor qahramonlarning tug'ilish dostonlari murakkab ijtimoiy-psixologik vazifalarni bajaradi.

Xaloskor obrazining ijtimoiy vazifalari ko'p qirrali bo'lib, tarbiyaviy-pedagogik, identifikatsiya, ijtimoiy-tanqidiy va transformatsion yo'nalishlarni o'z ichiga oladi.. Xaloskor qahramonning psixologik holatlari - himoyachi, qutqaruvchi, yangilovchi - insoniyatning eng qadimiy va umumiy ehtiyojlarini ifodalab, epik an'analarning davomiyligini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirzayev T.O‘zbek xalq dostonlari.-Toshkent:Fan,2007.-320 b.
2. Jabbarov I.O‘zbek folklori tarixi.-Toshkent:Sharq.2010.-456 b.
3. Sarimsoqov B.O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi.– Toshkent:O‘qituvchi.2004,-288 b.
4. Zarif H. O‘zbek xalq eposi.-Toshkent:Fan,1992.-368 b.
5. Mirzayev T.Epik an’analar va milliy qadriyatlar. -Toshkent:Mumtoz so‘z,2015.-264 b.
6. Jabbarov I.Ozbek xalq og‘zaki ijodi tarixidan. – Toshkent: fan,2005.- 412 b.